

Hvor lå Ottar den háløygskes høvdingesæte ?

Av Ola Ytreberg.

Spørsmålet om hvor Ottar, den bekjente stormann på Hålogaland bodde, er fra tid til annen berørt i historisk forskning. I Ottars beretning til kong Alfred av England nevnes som bekjent ikke bostedet direkte. Man har likevel, på grunnlag av beretningen og det kjennskap man gjennom oldfund o. l. har til bosetningen på Ottars tid, siste halvdel av det 9. årh. funnet at han må ha bodd på en av gårdene ved Gisundet i Lenvik herred, på fastlandet eller over på Senja.

I den senere tid er der fremkommet et nytt syn som rokker teorien om Lenvik som Ottars bosted. Dette skyldes vel først og fremst oldfundene som i nyere tid er innkommet fra det nordlige Troms fylke og fra Finnmark. De synes å bevise at bosetningen på Ottars tid strakte sig lengere nordover enn tidligere antatt. Ottar sa at "han bodde nordligst av alle nordmenn. Ingen bodde nordenfor ham". I "Finmarkens Politiske Historie" berøres disse forhold av prof. O. A. Johnsen, som bemerket at "en nordligere ansettelse av Ottars bosted vilde her best løse knutene".

Ved nærværende forsøk på å finne Ottars bosted er allikevel Lenvik herred benyttet som utgangspunkt. Av beretningen om hans fangst og opdagerferd til Bjarmeland kjenner vi reisetiden, 6 dage, fra hjemstedet til Nordkapp. Dagsreisenes lengde kunde være høist forskjellige, efter som

-230-

vinden var. I så måte kan det vel gi lite holdepunkt. Men det er interessante nok å konstatere ved målinger på kartet med Lenvik som utgangspunkt at farten gjennomsnittlig pr dag har vært ganske nær like stor som på ferden til Skiringsal i Larvikfjorden, en månedlang tur med god bøl hele tiden. Herav kan vi slutte at Ottar må ha bodd temmelig langt syd i Troms fylke.

Ottar har sannsynligvis avlet korn, "det lille han pløiet, pløiet han med hester". Det blir da straks en betenkelig sak å henlegge hans bosted nordenfor Tromsø. Nordgrensen for dyrkning av havre er ved Bjarkøy, for bygg lengere nord, til Alta. Hvor langt nord de i vikingetiden dyrket korn har vi ikke sikkert kjennskap til. Matrikulsprotokollen av 1723 gir opplysninger om korndyrkning i disse strøk. Da dyrkedes korn i bygdene sør for Tromsø, så langt nord som til Hillesøy. Nord for Tromsø bare på en gård i Lyngen. I

1803 var korndyrkningen i Hillesøy gått en del tilbake. I Karlsøy og Helgøy dyrkedes ikke korn. Man må vel anta at Ottars pløining må ha foregått årlig på et sted hvor kornavl var noenlunde årssikker. Da kan hans bosted neppe ha vært nord for Tromsø, selv der modnes bygg bare i særlig gode år.

I Lenvik er vi i ennu innenfor rammen av det gamle Hålogaland hvis nordgrense i gammel tid var Malangen. Ottar sa selv at ”den landsdel han bodde i het Hålogaland”. Her ved Malangen er der flere forhold som til sammenlagt synes å tyde på at Ottar har bodd der. Tar vi før oss gårdsnavnene vil vi finne at de for Vikingetiden så karakteristiske ”stadir-gårde”, forekommer i disse trakter som de nordligste i landet. Det er Gibostad og Baltestad på Senja og Greipsstad sydligst på Kvaløy. I disse trakter forekommer oldfundene forholdsvis tett, nordenfor Kvaløy mere spredt, noget tettere igjen på Vannøy og Helgøy (den hellige øy). Men er det grunn til å gå så langt nordover for å finne Ottars bosted? Etter at man er uenig om betydningen av disse fund, og Helgøy kommer heller ikke i betraktning under hensyn til kornavl, Ottars reisetid o.l. Og videre kan det være et spørsmål om dette befolkningsområde nordenfor

-231-

Tromsø var stort nok til å gi grunnlag for en høvdings makt. Til skatteinnkrevning hos finnene trengtes vel som hos Torolv Kveldulvson en væbnet makt. Når Ottar sa at han bodde nordligst av alle nordmenn, må det visstnok som prof. O. A. Johnsen mener - gjelde en høi grad. Der kan altså ha vært en spredt bosetning nordenfor Ottars bosted, men det er sannsynlig at høvdingen selv har bodd i et befolkningsområde som var stort nok til å gi grunnlag for hans makt. Et sådant maktområde synes det å ha vært ved Malangen hvor gravhauger fra gårder i sammenhengende rekke viser at del har vært forholdsvis tettgrendt i vikingetiden. Her må det uten tvil ha vært vilkår for en bygdehøvding, den neste nordenfor Bjarkøy-ættens velde.

Når det gjelder å finne ut hvilken av gårdene i Lenvik herred Ottar bodde på, finner vi allikevel ikke meget å bygge på. Vi ser med en gang at det tross alt er så meget yngre land, yngre gårder enn Bjarkøy og Tjøtta med sine bautasteiner, og gravhauger også fra den eldre jernalder. Her er ingen av de nuværende gårder som vi på grunn av navnepreg eller fortidslevninger med sikkerhet kan peke ut som høvdinggård.

Har vi allikevel et minne om Ottar i det forsvunne gårdsnavn *I Hofdingiahwsom* som Rygh opfører sammen med *I Digranese* og *I Bogavikum* under ”Forsvundne Navne” i Lenvik herred. Rygh forklarer navnet slik:

”I Hofdingiahwson D. N, VI 321, 349.

Hofdingjahusar, sms. med Gen, Eitt. eller Flt. af hofdingi M. Høvdning, leder, Makthaver, også brukt om Lendermænd (Ngl. V. 2 S. 310) Navnet kan ikke have anden Mening, end at stedet har været Bopæl før en sådan. Såvidt mig bekjendt, findes der ikke ellers noget norsk Stednavn, som er dannet af dette Ord. Gården betegnes allerede i de anf. Diplomer som Ødegård.”

Under forutsetning av at denne forklaring er riktig, er det all grunn til å ofre dette sjeldne gårdnavn den største oppmerksomhet. Det kan muligens tenkes at gården kan være fra tiden efter Ottar, men da den var ødegård allerede

-232-

i 1370, ligger det nærmere å anta at den var av tidligere opprinnelse. Og da vi ikke kjenner andre høvdinger enn Ottar fra disse nordlige strøk av vort land, er det grunn til her at se en forbindelse.

Efter navnet, med endelse hus(ar) å dømme, er det sannsynlig at det er en gårdpart, fremkommet etter deling av en eldre gård på hvis grunn høvdingehuset stod, altså en sekundær gård. Den opprinnelige gård, ættegården, må da antas å ha ligget i umiddelbar nærhet.

Hvor kan det tenkes at *Hofdingiahwsom* lå? Man har med nogen grunn ment at Ottars gård kan ha vært Gibostad, hvor vilkårene for hans 20 kjøer, 20 sauer, og 20 griser foruten hestene, skulde være de beste. Man har også ment at han kan ha bodd på gården Lenvik hvor der i middelalderen stod en kirke, en tid den nordligste i verden. Endelig vil jeg nevne Vang, det nuværende Vangshamn med som en mulighet hvis der i navnet kan legges betydningen helligdomsvang.

Å klarlegge *I Hofdingjahwsoms* eventuelle tilknytning som sekundær gård til de nevnte gårder, eller til de andre gårder langs Gisundet i Lenvik herred, er en oppgave som neppe andre end vore stedsnavnforskere kan løse. Men der er andre forhold som er iøinefallende for nogen hver, nemlig de faste fornlevninger (her gravhauger), oldfund, og det kjennskap vi derigjennem får om gårdenes opprinnelse. Av Ryghs ”Faste Fornlevninger”, vil vi finne at det er fatigslig lite gravhauger i herredet, bare 2 - 3 fra Vangshamn og nabogården nordligst i herredet, ved Malangen. Jeg skal her berøre et par forhold som kan hende flytter *I Hofdingjahwsom* over til et annet miljø:

I diplomernes fortegnelser over gårder som ved gaver eller på annen måte var blitt kirkegods, finner vi at *I Hofdingjahwsom* tilhørte Lenvik kirke. Samtidig, i 1370, nevnes særskilt Gibostad som tilhørende Sand kirke, Lenvik (åbølet) Lenvik kirke, og Vang Tranøy kirke. Dermed er det utelukket at *I Hofdingjawsom* er identisk med nogen av disse gårder. Vi ser videre at Lenvik kirkes eiendommer

-233-

er - sammenlignet med Sand og Tranøy kirkers - de gjennomgående nordligst beliggende - som rimelig kan være. De fleste gårders beliggenhet er nevnt i den tidligste fortegnelse fra 1350. Da var *I Hofdingjahwsom* og *I Bogavikum* ennå ikke kommet med. I Dipl, Norv. VI, side 349 (1370) ser fortegnelsen slik ut.

Til Lengiavikar kirkiu.

Abølet Viij. spanna leighu, er kyrialer brændo.

I Nordfyrdi spanz leiga.

I Hofddingiahwsum halft span, er nu aut.

I Boghaviikum, spanz * viikum spanz leiga.

I Karaviik, iij. span.

A Digranese span.

I Finnaviik. iij. span.

I Vesope. Vij. span.

A Riodrom. iij. span oc pundz læigia er Þargeir kœypte af Andrese, oc sex merka leighu en medher smørs.

En j *ytra gardenom j Riodhrom* i Ragnildar luta. XVij. merker smørs, er gefuet var firir saal Hergiislar sonar hennar.

I Reisu. ij. span, en sidhan kœypte Þar or sire Ellinger prester halfua adra spanz leighu firia. Xij. span.

A Æidhi. ij. Span.

I Maranese spanz leigha.

I Fludruviik spanz leigha.

I insta *Æidhi* j Mol twæggiasspanna læigha, er Stephan prestar gaf.

A kirkia seer til opheldis i *Maranese* ytra XVij. marka læighu er gaf Berdor skreppohester.

Ved hjelp av den fyldigere stedsangivelse fra 1350, finner vi hvor de fleste gårder ligger. Fortegnelsen begynner med Nordfyrdi ”som ligger a nørdræ landit i Malanger”, og videre de andre gårdene sørover til Stonglandseidet. Vi finner da at de 10 førstopførte gårder, bortset fra *I Hofdingiahwsom* og *I Bogavikum* hvis beliggenhet ikke er nevnt, er ordnet i geografisk rekkefølge nordfra. Denne rekkefølge brytes ved gårnavnet *Maranese* som gjør et langt tilbakesprang.

-234-

Men de første gårders plassering er ikke tilfeldig. Her er ingen hensyn til gårdenes størrelse, eller det tidspunkt de ble kirkegods. Men de fjernes beliggende gårder (*Maranes* unntatt) er naturlig nok opført først i fortegnelsen. Vi skal legge merke til at gårdene ligger etter hverandre langs leden, dels på Kvaløy, dels på Senja og fastlandet, og det var lett å innordne dem i en geografisk rekkefølge. Grunnen til at en enkelte gård, *Maranese*, bryter rekkefølgen, kan jeg ikke forklare. Men der er allikevel grunn til å spørre sig selv: er også *I Hofdingiahwsom* og *I Bogavikum* blandt de nordligst beliggende gårder? Fortegnelsen over Tranøy kirkes Jordegods viser et lignende forhold. Der er 9 gårder. Også disse ligger langs leden, fra Gavlen(*Gafle*) nord på Senja, til Hol(*Hoole*) i Tjeldsundet. Den siste gård, *Helghaholme*, finner jeg ikke hos Rygh. Også her finner vi rekkefølgen geografisk ordnet og sikrere enn fortegnelsen for Lenvik kirke.

For Sand kirkes 11 gårder blir forholdet mere innviklet, da bare en del av gårdene ligger langs leden. De øvrige er i Kvæfjord og Grytøy. Men også her er de nordligste gårder nevnt først i fortegnelsen. Det er Tenskjær (*Ternuskerum*) i Malangen, Gibostad (*Geigubolstadum*), o. s. v. gårdene sydover leden. Tilsist gårdene i Kvæfjord og Grytøy, eftersom det nærmer sig Sand. Det er bare den siste, Leirvåg(*Leiruwaghar*) på Bjarkøy som gjør et lite tilbakesprang. I alle fortegnelser er abølet, prestegården ved kirken nevnt først.

Vi ser av disse tre fortegnelser at det samme prinsipp er fulgt i hovedtrekkene. Jeg kan føie til at noget lignende kommer også frem i Rymbeglas beskrivelse av øier og kjente gårder i det tilsvarende strøk av Troms fylke, fra Kvaløy til Trondenes. Da vi finner den geografiske rekkefølge sikrest for de første gårdens vedkommende, er det grunn til å tro at både *I Hofdingiahwsom* og *I Bogavikum* var relativt nordlig beliggende gårder, mellom Nordfyrdi(Nordfyrdi) på Kvaløy, og Kårvik(*Karaviik*) ”som ligger nest sunnan Lengia viik” (Lenvik). Da kan det neppe være

-235-

tvil om at *I Bogavikum* er identisk med den gamle gård Buvik i Hillesøy. Etter Rygh: (Boguiigenn 1567?), Bouig 1610. 1614. Inder Buevig, Ytterbuevig 1723. I Rygs forklaringer til Buvik og det forsvunne *I Bogavikum* er der berøringspunkter. (Ved nabogården Torsnes ligger Bonesset, tidligere skrevet Bånesset, som kanskje igjen har en forbindelse med *I Bogavikum*).

Såfremt denne min formodning er riktig, kan det være grunn til å anta at *I Hofdingiahwsom var en av gårdene mellom Nordfjord og Buvik i Hillesøy herred.*

Denne del av fylket nevnes omkr. år 1200 i Rymbegla ”Þessar eru eyar fyrer Halogalande. Næst er bygd af christnum monnum ey su er Salar Ey heitir, onnor Tydings Ey, Þa er fjordur er Malangur heitir, hann skilur Finmørk vid bomen”. Her finner vi, interessant nok, at Kvaløy og Tussøy er regnet med som hørende til Hålogaland, mens Malangen danner grensen for fastlandssiden. Og den har sikkert vært et naturlig skille. Bortsett fra Balsness i Tr.sund og et fåtall steder lengere nord, har der ikke i hedensk tid bodd nordmenn på fastlandet nordenfor Malangen. Håkon Håkonssons kirke på Tromsø, stod ”mellem hedingerne” (d. e. finnene) Tromsøysundet må ha dannet grensen videre nordover. Oldfundene fra Tromsø er karakteristisk nok fra den siden som vender mot Kvaløy. Hvor Hålogalands nordgrense skal settes før de øier som nordenfor Tromsø var bebodd av nordmenn, kan være usikkert. Hvad vi her, med større sikkerhet kan se, er at Kvaløy har vært den nordligste nordmannsbygd av betydning, hvor livet, som hos Ottar, har vart sterkt preget av det nære samkvem med finnene.

Oldfundene og gravhaugene viser at den sydvestligste del av Kvaløy på Ottars tid har vært tettest bebygd. *De synes især å være konsentrert innenfor det område hvor det er grunn til å anta at I Hofdingiahwsom lå, mellom Buvik og Nordfjord.* Fundene er fra steinalderen og yngre jernalders fund. Eldre jernalders mangler helt, såvidt jeg vet. I ”Faste Fornlevninger” nevner Rygh gravhauger på 12 av gårdene Hillesøy herred og bare 2 gårder i Lenvik herred. For-

-236-

holdet synes å tyde på at bosetningen har vært størst i Hillesøy herred. Sammenligner vi antallet av gravhauger, kommer forholdet enda sterkere frem, idet der er på lag 50 gravhauger i Hillesøy herred og 2 - 3 i Lenvik herred, nær Malangen. Nu er det vel så, at en grundigere undersøkelse av gravhaugenes antall i begge herreder, kan bringe andre og vistnok også større tall, men forholdet med det overveiende antall i Hillesøy herred, vil neppe komme til å forrykkes i nogen vesentlig grad.

Karl Rygh var opmerksom på den tidligere bosetning i havstrøkene, når han skrev om Andøya ”Bygderne yderst mot Havet var, især hvor den som her var særlig god Leilighed til Fiskeri, i ældre Tid forholdsvis meget sterkt befolkede, og dette forhold holdt sig meget længe, ialfald til Begyndelsen av 17. Aarh.” De mange kirker som ved middelalderens slutning lå på yttersiden av Senja. og Kvaløy, viser at tyngden av befolkningen holdt til ute ved kysten. Og befolkningen må ha vært forholdsvis stor også i vikingetiden. Eftersom bosetningen strekker sig innover landet, ser vi at flere av disse kirker nedlegges og kirkestedet flyttes til en viss grad. På Håkon Håkonssons tid var der kirker i Lenvik og på Tromsø. Det kan da være et spørsmål om gården Lenvik som er blottet for fortidslevninger, hadde eldre tradisjon da den blev valgt som kirkested, eller at bare den utvilsomt gode beliggenhet har vært avgjørende. Fjordene Malangen og Balsfjord er sent bebygde, bare for 2-3 hundre år siden. Balsfjorden var inntil den tid almenning hvor folk fra Tromsø hentet bark, never, og lignende, men for øvrig et ubebodd og øde land hvor bare finnene streifet om som i Ottars dager. Sett ut fra en slik sammenheng i fylkets bosetningshistorie, blir det forklarlig at *I Hofdingiawsom* har stått ved ytre Malangen og at der en høibyrdig ætt i vikingetiden har grunnet sin makt, som bygdens ledere, ved å kreve skatt av de underlegne finner, og gjennom utstrakt utnyttelse av de lokale næringsveier, i første rekke fangst og veide.

Dette kystrike, ytterst i Malangen, med de mange små-

-237-

øier, holmer og navngjetne fiskegrunner tilhavs, er et miljø som i høi grad er karakteristisk før de gamle høvdingegårder langs Hålogalands kyst, hvor der fra eldgammel tid har sittet stormannsætter hvis interesser var rettet mot havet og de herligheter kystdistriktene bød på. ”Der ligger et vær ut imot havet, som en fanger både sæl og fugl på, og som er både eggvær og fiskevær”, heter det i Hårekssagaen. Dit sendte Hårek av Tjøtta huskarlene sine på fangst, om eiendomsretten til det samme utværet kom det til stridigheter mellem Asmund Grankelsons ætt og Tjøttaætten. På Storgårdene var del sikkert nok - som hos Ottar - en stor bøling på båsen, men større var buskapen som i fjorden beiter” som Eivind Skaldespiller kvad om. I sagaerne er bevart andre trekk fra dette nordnorske sjøbruk hvor høvdingene deltok, Torolv Kveldulvssons menn på sildfiske og på skreifiske i Lofoten; Asbjørn Selsbane på hjemreise fra stevnet i Vågan, fiskeværet hvor høvdingen Tore Hiort grunnet sin makt. En lignende driftighet og foretaksomhet finner vi også hos Ottar som tillike drev fangst på kval. Med Ottars gård er vi flyttet lengst nord i Hålogaland nær ubygdene, nær finnene. Hans største

inntekt var finneskatten, og vi legger merke til at en stor del av skatten, visstnok fra sjøfinner, bestod av fjær, dun, kvalrosreip o.l. varer fra kyststrøkene. Han utnyttet også finnes kjennskap til reindrift og var i det hele tatt alsidigere enn høvdingene flest langs Hålogalands kyst. Ottar var også reineier, kvalfanger og opdagelsesreisende. Det er ikke meget i hans beretning som gir opplysninger om gårdens beliggenhet, men noget er det da.

Ottar sa at Normannaland var meget langt og meget smalt. Alt det som kan bli enten beitet eller pløid, det ligger ved sjøen, og selv det er på samme sted meget berglendt, og det ligger øde fjell ovenfor langs det byggede landet. I ødemarken holdt finner til. Og det byggede landet er bredest østover og alltid smalere lengere nord. Østover kan det være 60 mil bredt eller bredere og midtveis 30 eller bredere, og nordover sa han, der det var smalest,

-238-

kan det være 3 mil bredt til utbygden og ødemarken siden på somme steder så bred at en kan fare over i 2 uker, og på somme steder så bred at en kan fare over i 6 dager.”

Det er ganske klart at Ottar tenker på sine hjemlige trakter, når han sier at Hålogalands bredde lengst nord var 3 mil til bygden. Senja, Kvaløy og Ringvatsøy er nemlig temmelig nær 3 mil bred, utbygden er her ensbetydende med fastlandet indenfor. Han bodde ”ved Vesthavet”. Denne betegnelse passer i utpræget grad for gårdene ytterst i Malangen. Bare derfra, eller fra yttersiden av de større øier (og ikke fra Lenvik) gik det an å seile den bekjente bjarmelandsferd og ha ”det åpne hav til bagbord og det øde land til styrbord *den hele tid*. Ferden har sannsynligvis foregått langs den ytre led, utenom de større offer, i likhet med Tore Hunds og Karles bjarmelandsferd i 1026, hvor vi hører om anløp av Sandvær og Gjæsvær.

De 600 rein som Ottar eiet har rimeligvis vært passet av finner, og opholdsstedet om sommeren visstnok Kvaløy; det gamle Salarøy hvor der fra eldgammel tid har vært beiteplasser for reinen som blev drevet ifra fastlandet og over Rystrømmen ut til kysten. Og det er greit at Ottars reinflokk har vært noget å ta av, når det gjaldt å skaffe underhold til alle folkene på hans gård. Han hadde desuten hester, og et noget mistenkelig avrundet 20 tall av hver sort av kyr, sauer og griser. Man får et begrep om de gamle gårders størrelse når det heter i Frostatingsloven: ”En god gård er den, som eier 8 kyr, 2 hester og 3 træler.” Man har ment at Ottars gård som var så meget større og stor også etter nuværende forhold; ikke kan ha ligget i de karrige kyststrøk. Det er vel også dette hensyn som har henlagt gården til det gunstigere Gisund. Dette hensyn kan allikevel ikke bli avgjørende. Vi må anta, at den dyrkede innmark, under vikingetidens primitive jordbruk har vært relativt liten; så vel i Lenvik som i Hillesøy. Men der er forhold som tyder på at der nettop, ute ved kysten var lettest å få

så mange husdyr, ved hjelp av den stadige tilgang på tang og tare, fiskehoder og fiskeavfald i det hele

-239-

tatt. På den måten drev de gårdene i Lofoten i 1591, etter hvad Erik Hansen Schønnebøl beretter. På gårdene der holdtes 5 - 6 kyr som vesentlig blev foret med fisk og tang. I "Nordlands trompet" skildrer Petter Dass ganske inngående hvordan småbønderne ute i havskjærene i Tromsen stelte bumaten. Og den var ikke så dårlig heller: "Thi bliver de kjø, de som fødes med tang, langt feder end andre der går i den vang, og spenerne dobbelt så trinde". Det kan være av interesse å opplyse at det nylig er videnskapelig konstatert at tang har samme forværdi som høi. Vi er bundet for meget av våre moderne forutsetninger ifald vi lenker oss Ottars gård som noget av et moderne mønsterbruk. Ser vi forholdene mere utenfra. fra de første nordmanns bøer utved havet, kan billedet bli noget anderledes. Hvad slags husdyrraser hadde de f. eks ? Av ynglingasagaens beretning om kong Godgest på Omd vet vi at fremmede husdyrraser kunde få innpass. Men de stedegne, hårdføre og nøisomme raser har sikkert vært mest utbredt. Den gamle lofothesten er som bekjent altetende og på mange steder utganger. Den er nu snart forsvunnet, men har visstnok hatt sin glanstid allerede i vikingetiden. De 20 sauer har rimeligvis vært utgangere. Det var jo heller ikke. så overvettes mange. Grisene skal jeg senere komme tilbake til. Kystbefolkningen her nord har alltid vært underlagt de samme hårde vilkår fra naturens side, og vi finner den samme tilpasningsevne, enten det nu gjelder den nuværende befolkning som strir sig igjennem bunød og vårknipa; eller det gjelder et uår på Tjøtta, da det snedde midtsommers og Eivind Skaldespiller kvad: "Det sner på Odens hustru(jorden). Inde vi som finner forer med bjørkebromen fæet midt på somren".

Det kan riktignok synes underlig at der i vikingetiden var en såvidt stor gård som Ottars i Hillesøy herred, dengang forholdene enda i forrige århundre ikke var større enn at bare en gård som Kvitnes med underliggende bruk på Vannøy kunde vise et lignende antall husdyr. Det er mulig at forklaringen må søkes i de særegne vikingetids eiendomsforhold fra andre steder i Noreg og på Island, hvor

-240-

høvdingene ofte eiet flere gårder, eller der var gårder som stod i avhengighetsforhold til storgårdene. Det heter om Sigurd Toreson på Trondenes at han "var en grunnrik" mann, sønnen Asbjørn Selsbane satt hjemme på eiendommene sine. Det er trolig at det samme har vært tilfelle med Ottar, i så fall kan det her bare være tale om

hvor mange husdyr han eiet, ikke om hvad der var anbragt bare på en enkelt hård. Men det er vet også tenkelig at besetningen kan ha vært på selve høvdingegården, især hvis denne har hatt en stor utstrekning. Og det er all grunn til å tro at deri ikke har vært på annet end det beste stede i bygden. Vi skal se hvad stolte gårdnavnene og oldfundene kan gi:

Som kultsteder(helligsteder) i Troms fylke, nevner Magnus Olsen gårdene Vebbestad og Vestrand i Kvæfjord, Helgøy og Helgaland, et forsvunnet gårdnavn i Hamn i Senja. De mere usikre er Torsnes i Hillesøy; Ballesvik i Torsken, Balsnes i Tromsøysund og Ulsnes i Ulsfjorden. For de usikres vedkommende skal vi allikevel legge merke til at de ligger påfallende jevnt fordelt nordover i de eldste bygder. Balsnes t.eks. har oldfund av så høi alder at det er meget som taler for at gården har; vært utgangspunktet for den senere bosetning omkring Tromsø. Rygh tenker sig at der på Torsnes, et fremtredende punkt ved ytre Malangen, har vært en til guden Tor viet helligdom, men også at navnet kan være dannet av mannsnavnet Tore. Hvis nu Ottar har bodd i Ytre Malangen, blir Torsnes som kultsted mere sannsynlig. Vi vet at høvdingerne også var tempelforstandere og bygget hov på sine eiendommer. Ved sin beliggenhet synes Torsnes snarere å ha vært et offentlig hov, det religiøse midtpunkt for folk fra Tusøy ute ved havet og innover. til Engenes. Ved Torsnes ligger Marsletten (Maranese), hestenasset. Der må ha vært beiteplass for hester, eller kan det tenkes at stedet var benyttet til hestekamper, selv om ikke navnet gir sikkerhet for at der har vært en skeidvoll? Austein er en gammel gård. Det kan, etter Rygh, være sammensatt av mannsnavnet Audi og Steinn, men med større sannsynlighet bety ødegården Steinn,

-241-

fordi den en tid hadde vært ødegård. Usammensatte natur betegnende navn av denne type, Borg. Mo, o.1. finner vi ikke sjelden som høvdingegårder forskjellige steder i landet, t.eks. Stein på Ringerike, Egge i Trøndelagen, og Steig i Gudbrandsdalen og Hålogaland.

Tydningen av gårdnavnet Hillesøy er usikker. Etter navnet å dømme har Sommerøy i eldre tid bare vært brukt eller bebodd om sommeren. På Tusøy er det et sted som heter Bønneset; vistnok en del av en gård med navnet Bø. Gårdnavnet Bø er blandt de eldste i en bygd. Mellom Tusøy og Kvaløy ligger den lille Svinøy som Rygh mener har fått navnet fordi den i eldre tid har vært benyttet som havnegang for griser. Den samme tjeneste har muligens også Svinøy like ved Bjarkøy hatt. Her må

man uvilkårlig tenke på Ottar og hans 20 griser. Det kan vel være et spørsmål om der før eller etter Ottars dager har vært større grisehold der ute ved kysten. Det er tenkelig at nordlandshøvdingene meget praktisk isolerte de vidløftige griser på denne måte. Vi får kanskje her forståelse av et meget opdelt husdyrhold, over et større landområde.

Oldfundene er stort sett fra det samme område hvor de nevnte gårder ligger. De fleste vikingetidsfund, og fra tidlig vikingetid, er fra Engenes, Greipstad, Brensholmen, Austein, Storstetten, Sommarøy og Tussøy. Disse tilfeldige fund gir allikevel bare et ufullstendig bilde av bosetningen, da der i det samme område ligger talrike gravhauger som ennå ikke er undersøkt av sakyndige. De største samlinger av gravhauger er på Greipstad, Buvik og Austein. Fra den andre siden av Malangen. Botnhamn i Senja er det store sølvfund med den bekjente runering fra Olav den Helliges tid. Innskriften forteller om en hærferd til Frisland, muligens den samme hvor Olav den Hellige deltok. Sølvfundet viser at der også etter Ottars tid har vært foretaksomme menn i ytre Malangen, vikinger som kan hende var storøttet. Vi kan her neppe se bort fra muligheten av en kontinuitet.

Hvis min formodning om at Ottar har bodd i Hilles-

-242-

øy herred, vinder tilslutning, vil det være av interesse å få fastslått hvilken av de nuværende gårder *I Hofdingiahwsom* var. For å nå så langt, må fortsatte undersøkelser til. Det er trolig at en sakkyndig arkeologisk undersøkelse, i forbindelse med en nærmere undersøkelse av herredets gårdnavn, kan bestemme utgangspunktet før bosetningen, fra ættegården til de periferiske gårder. Det er ikke utrolig at der i stedsnavn; navn på fjell, nes, akre, o. 1. ennå kan gjemmes minner om en høvdingegård eller et kultsted. På det nylig utkomme typografiske kart over Hillesøy, forekommer nogen navn som tør være meget gamle t. eks: Bøheia, Skålefjell, men der er sikkert flere. Hvad vi rent foreløpig kan se er at bare et fåtall gårder, de eldste og best beliggende, kan komme med i betraktning og neppe ingen nordenfor Tussøy eller søndenfor Torsnes. Vi vet at *I Hofdingiahwsom* var ødegård i 1370, senere er den blitt nedlagt og navnet gikk i glemme. Man kan gjette på et år årsaker Svartedauen som omkring 1350 herjet og la gårder og bygder øde. Som før nevnt har vistnok også Austein vært ødegård. Ved samme tid, 1349, herjet Karelerne som brente prestegården og vistnok også kirken i Lenvik, og Erling Vidkunussons herregård på Bjarkøy. Ødegården *I Hofdingiahwsom* er kan hende senere gått inn under en annen gård, eller gjenoptatt under nytt gård-

navn. Vi må derfor ikke overse gårder med nyere navnepreg, t. eks. Storsletta som oldfundene beviser, er en av de eldste i herredet. Det er forhold som tyder på at også Hillesøy, Sommarøy og Tussøy kan komme med i betrakning. Hvis Sommarøy bare var brukt om sommeren, blir det et spørsmål om hovedgården, vinterlættet har vært på Kvaløy, t. eks. Austein, eller om det har vært på Hillesøy som var stedet før de største kirker i herredet. Tussøy (Tydingsøy) nevnes i Rymbegla: Den kan være nevnt der fordi den var mer kjent, av høiere rang enn t. eks. den like store Vengsøy. Til Tussøy har fra gammelt av den fornevnte Svinøy tilhørt. Dette er, forhold som må veies mot hverandre. Å fremheve den ene gård fremfor den annen, blir på nuværende tidspunkt gjetninger. Jeg finner det allikevel mest sannsynlig at Ottar var salarøying og at ætten har vært knyttet til den sydvestlige del av Salarøy, det nuværende Kvaløy, og småøene utenfor. I dette område ligger det nuværende kirkested Austein som bygdens sentrum, med nabogårdene Storsletta og Brensholmen. Hvis den gamle gård *Steinn* var utgangspunktet, ættegården, er det grunn til å anta at Ottar bodde der og at *I Hofdingiahwsom* som sekundær gård kan ha vært Storsletta.

Ottars bosted, endelig konstatert, vil kunne gi nye synsvinkler og utsyn. Det er vel ikke mere enn rimelig om hans gård lokaliseres ved ett av de nordligste kultsteder. Av dem igjen er det bare Hillesøy herred med Torsnes, der i gårdsnavnet *I Hofdingiahwsom* har støtte for at en eller flere høvdinger har bodd der. Dette gårdsnavn har gitt et spor som fører til gamle odelsvoller utved havet, til et miljø som er særpreget for høvdingegårdene på Hålogaland.

Hvor Ottars gård lå, kan vet bare fastslåes gjennom nærmere undersøkelser. Men av det glemte stormannsrike ytterst i Malangen dukker frem av saganatten noen konturer som kan hende vil gi et samlet bilde av Ottars høvdingesæte, i dypere forstand gjenoprettet, for oss her nord og for hele landet.